

بررسی قرارداد مرابحه در متون فقهی و حقوقی و نظام بانکی

محمدرضا پیرهادی^۱

عطیه حیدر^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۸/۰۳

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۹/۱۶

چکیده:

قرارداد مرابحه در متون فقهی و حقوقی و همچنین در مقررات بانکی مسبوق به سابقه است. مقصود از قرارداد مرابحه در متون فقهی بیعی است که فروشنده بهای تمام شده کالا اعم از قیمت خرید، هزینه‌های حمل و نقل و... را به اطلاع مشتری می‌رساند، سپس تقاضای مبلغی یا درصد اضافی را به عنوان سود می‌کند. در خصوص قرارداد مرابحه به روایاتی استناد شده است که گویای مشروعیت آن است. ورود قرارداد مرابحه به عرصه بانکداری ایران مستند به قانون برنامه پنجم توسعه است و به تبع این قانون، این قرارداد وارد قانون عملیات بانکی بدون ربا شد و سپس در ماده ۸۱ فصل سوم آیین نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا اینگونه تعریف شد: مرابحه قراردادی است که به موجب آن عرضه کننده بهای تمام شده اموال و خدمات را به اطلاع متقاضی می‌رساند و سپس با افزودن مبلغ یا درصدی اضافی به عنوان سود، آن را به صورت نقدی، نسبیه دفعی یا اقساطی یا اقساط مساوی و یا غیر مساوی در سررسید یا سررسیدهای معین به متقاضی واگذار می‌کند. در عمل بانک کالا یا محصول تولیدی مورد نظر متقاضی تسهیلات را از تولید کننده یا فروشنده می‌خرد؛ در صورت حصول توافق، بانک محصول را به متقاضی تسهیلات به قیمت معین که شامل ثمن خرید به اضافه سایر هزینه‌ها و سود بانک خواهد بود، می‌فروشد. قرارداد مرابحه در بانک یا به وسیله کارت مرابحه و یا بدون کارت اجرا می‌شود. محدودیت سایر تسهیلات بانکی باعث ایجاد این قرارداد به عنوان یکی از تسهیلات بانکی شد. سود قرارداد مرابحه در نظام بانکی توجیه شرعی و تجاری دارد.

واژگان کلیدی: قرارداد مرابحه، قانون برنامه پنجم، کارت مرابحه، تسهیلات بانکی

۱ - عضو هیئت علمی دانشکده حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز m_pirhadi@iauctb.ac.ir

۲ - نویسنده مسئول و کارشناس ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز atieh.heydar@yahoo.com

مقدمه

قرارداد مرابحه دارای پیشینه فقهی و قانونی است و نقطه ورود آن به عرصه بانکداری مستند به قانون برنامه پنجم توسعه است. قرارداد مرابحه به موجب تصویب نامه هیئت وزیران (به شماره ۲۸۲۹۷ / ت ۴۶۷۳۸ ه مورخ ۱۳۹۰/۵/۱۲ به استناد ماده (۹۸) قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران) مصوب ۱۳۸۹ به آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) الحاق شده است. این قرارداد در نظام بانکی به این صورت اجرا می‌شود که بانک اموال و خدمات مورد نیاز متقاضی را خریداری می‌نماید و آن را در قالب قرارداد مرابحه در اختیار متقاضی تسهیلات قرار می‌دهد و متقاضی قیمت تمام شده برای بانک به اضافه سود بانک (که در واقع سود تسهیلات مرابحه است.) را به بانک به صورت نقد یا نسیه پرداخت می‌نماید. در این مقاله به این سؤالات پاسخ داده خواهد شد که:

۱- قرارداد مرابحه‌ای که امروزه در بانک‌ها صورت می‌گیرد از نظر شرعی چه توجیهی دارد؟

۲- قرارداد مرابحه از نظر حقوقی چگونه تحلیل می‌شود؟

۳- علت ایجاد قرارداد مرابحه به عنوان یکی از تسهیلات بانکی چه بود؟

۱- انواع مشروعیت قرارداد مرابحه

در پیشینه بررسی این قرارداد، در کتب فقهی ذیل مبحث بیع به قرارداد مرابحه اشاره شده و در منابع حقوقی نیز در پژوهشکده پولی و بانکی جزوه‌ای در این خصوص نوشته شده است. این پژوهش از نوع کاربردی بوده و در آن سعی شده است ضمن بررسی مشروعیت آن در فقه امامیه، وضعیت حقوقی قرارداد مرابحه در نظام بانکی و نحوه اجرای آن در بانک تبیین گردد؛ و با بیان آثار آن زمینه گسترش هر چه بیشتر این قرارداد در نظام بانکی فراهم شود.

۱-۱ مشروعیت قرارداد مرابحه در فقه امامیه

از فقهای امامیه که در ادوار مختلف فقه، عقد مرابحه را مورد توجه و بحث و بررسی قرار داده‌اند، به ترتیب تاریخی می‌توان به شیخ صدوق (۱۴۰۹ ه.ق، ص ۲۸۹)، شیخ مفید (۱۴۱۳ ه.ق، ص ۶۰۵)، شیخ طوسی (۱۳۸۷، ص ۱۴۲)، ابن ادریس (۱۴۱۰ ه.ق، ص ۲۹)، محقق حلی (۱۴۰۸ ه.ق، ص ۲۰)، علامه حلی سید جواد (۱۴۱۴ ه.ق، ص ۲۱۵)، عاملی (۱۴۱۹ ه.ق، ص ۸۱۷)، محمد حسن نجفی (۱۴۰۴ ه.ق، ص ۱۲۲)، شیخ انصاری (۱۴۱۵ ه.ق، ص ۲۱۲)، موسوی خمینی (۱۴۲۵ ه.ق، ص ۴۴۱)، آیت الله سیستانی (۱۴۱۷ ه.ق، ص ۶۹) اشاره کرد.

بیع مرابحه در متون فقهی اینگونه تعریف شده است که: مرابحه معامله‌ای است که فروشنده قیمت تمام شده کالا (قیمت خرید و هزینه مربوط) را به اطلاع مشتری می‌رساند و سپس تقاضای مبلغ یا درصدی به عنوان سود می‌کند. بیع مرابحه می‌تواند به صورت نقد یا نسیه منعقد شود، در صورتی که نسیه باشد، به طور معمول نرخ سود آن بیشتر می‌شود (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۹۰، ص ۱) در بیع مرابحه همان طور که در تعریف آن ملاحظه شد، آگاهی خریدار از مقدار ثمن و سود، شرط است. اصطلاح بیع مرابحه از دو واژه "بیع" و "ربح" تشکیل شده است که واژه "بیع" به معنای خرید و

فروش و واژه "ربح" به معنای سود است که در عقد مرابحه عقد در صورتی صحیح است که هر دو جزء معلوم باشد. به عنوان مثال فروشنده اعلام می‌کند من این ماشین را به ده میلیون خریده‌ام و یازده میلیون می‌فروشم.

۱-۲ مشروعیت قرارداد مرابحه در کتاب و سنت

خداوند در قرآن کریم در آیه ۲۷۵ سوره بقره می‌فرماید: **أَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا** (بقره، آیه ۲۵۷)؛ عموم این آیه دلالت برحلیت تمام اقسام بیع دارد و در واقع قرارداد مرابحه را نیز در بر می‌گیرد. در روایات از جمله علی بن سعید می‌گوید: از امام صادق (ع) سؤال شد: شخصی هنگام خرید، لباسی از فروشنده می‌خواهد که به صورت مرابحه به او معامله کند. آیا در بیع مرابحه اشکالی می‌بینی؟ امام علیه السلام فرمود: اشکال ندارد! (طباطبائی، ۱۴۲۹ ه.ق، ص ۹۱۳).

۱-۳ مشروعیت روش‌های رایج قرارداد مرابحه

قرارداد مرابحه به دو روش رایج است: نخست مرابحه عادی است که تاجر کالایی را خریداری می‌نماید و سپس با احتساب سود به مشتری می‌فروشد و صورت دوم مرابحه سفارشی است، در این صورت مشتری به تاجر سفارش خرید کالایی را می‌دهد و تاجر بعد از سفارش مشتری، کالا را خریده با احتساب سود مشخصی به وی می‌فروشد. عبدالحمید بن سعد می‌گوید به امام کاظم (ع) گفتم: ما، در معاملاتمان چنین می‌کنیم، چه بسا کسی سراغ ما می‌آید و قصد خرید کالایی دارد که ما نداریم، پس با او گفتگو می‌کنیم و قبل از اینکه کالا را خریداری کنیم، بر سر قیمت با او به توافق می‌رسیم، سپس کالا را خریداری می‌کنیم و به همان قیمتی که با هم توافق کرده بودیم، به او می‌فروشیم، نه چیزی زیاد می‌کنیم و نه چیزی کم می‌کنیم؟ امام فرمود: اشکالی ندارد (موسویان، ۱۳۹۰، ص ۱۱۷). در معاملات بانکی بیشتر مرابحه سفارشی مرسوم است.

۱-۴ مشروعیت قرارداد مرابحه نقدی و نسبه

قرارداد مرابحه از لحاظ چگونگی دریافت ثمن از مشتری به دو نوع مرابحه نقدی و مرابحه نسبه تقسیم می‌شود که در مرابحه نسبه، فروشنده با در نظر گرفتن سود مشخصی به صورت نسبه به مشتری می‌فروشد و ثمن آن را به صورت دفعی یا تدریجی در آینده دریافت می‌کند. در معاملات بانکی بیشتر مرابحه به صورت نسبه رایج است. ابو محمد وابشی می‌گوید: شنیدم شخصی از امام صادق علیه السلام سؤال کرد: "شخصی کالایی را نسبه به مدت یکسال خرید و سپس به صورت مرابحه به دیگری فروخت؛ آیا می‌تواند قیمت و سود آن را به صورت نقد دریافت کند؟ امام علیه السلام فرمود: او تنها به همان صورتی که خریده، حق دارد. اگر نقداً چیزی پرداخت کرده، به اندازه آن را می‌تواند نقد بگیرد و اگر نقداً چیزی نپرداخته، تا همان سررسید خرید باید صبر کند (طباطبائی، ۱۴۲۹ ه.ق، ص ۹۱۸). در این روایت صحت قرارداد مرابحه به صورت نسبه مفروغ عنه و پذیرفته شده است.

۱-۵ مشروعیت قرارداد مرابحه اصالتی و وکالتی

قرارداد مرابحه از جهت شیوه انجام معامله به دو قسم مرابحه اصالتی و مرابحه وکالتی تقسیم می‌شود؛ در مرابحه اصالتی فروشنده کالا را خریداری می‌نماید و با در نظر گرفتن سود مشخصی به خریدار می‌فروشد، ولی در مرابحه وکالتی، فروشنده مشتری را وکیل در خرید کالا می‌نماید و سپس کالای خریداری شده توسط مشتری را با در نظر گرفتن سود مشخصی به

وی می‌فروشد. در معاملات بانکی هر دو نوع مرابحه رواج دارد. معمولاً در خرید و فروش کالاهایی که ارزش بالایی دارند بانک به‌طور مستقیم در خرید و فروش کالا دخالت دارد، ولی در معاملات خرد، مشتری را وکیل در خرید برای بانک می‌کند. منصور بن حازم می‌گوید به امام صادق گفتیم: گاهی فردی از فرد دیگر قصد معامله عینه دارد، به این صورت که سراغ وی می‌آید و می‌گوید: من به نیاز خودم آگاه تر از تو هستم، پولی در اختیار من بگذار تا مایحتاج خود را خریداری کنم، سپس دراهم را می‌گیرد و مایحتاج خود را خریداری می‌کند، سپس آن‌ها را پیش صاحب پول می‌آورد و او کالا را به وی می‌فروشد؟ امام (ع) فرمود: آیا این دو اختیار دارند؛ اگر بخواهد خریداری کند و اگر بخواهد ترک کند و بایع هم اگر بخواهد بفروشد و اگر بخواهد ترک کند؟ گفتیم: بله چنین اختیاری دارند. امام (ع) فرمود: اشکالی ندارد (همان: ۱۲۰). در این روایت نیز مرابحه وکالتی، مثل هر عمل حقوقی قابل توکیل، معتبر تلقی شده است.

۱-۶ مشروعیت قرارداد مرابحه با سود مبلغی و سود درصدی

قرارداد مرابحه از جهت شیوه محاسبه سود به دو صورت مرابحه با سود مبلغی (مبلغ مشخص) و مرابحه با سود درصدی تقسیم می‌شود؛ در مرابحه با سود مبلغی، فروشنده کالای خریداری شده را با در نظر گرفتن مبلغ سود مشخصی به مشتری می‌فروشد و در مرابحه با سود درصدی فروشنده کالای خریداری شده را با در نظر گرفتن درصد سود مشخصی به مشتری می‌فروشد. در معاملات بانکی مرابحه با سود درصدی رایج است و روایاتی در خصوص مشروعیت مرابحه بیان شده است که مرابحه با سود مبلغی را نیز در بر می‌گیرد. علی بن سعید می‌گوید: از امام صادق علیه السلام سؤال شد: شخصی هنگام خرید، لباسی از فروشنده می‌خواهد که به صورت مرابحه به او معامله کند. آیا در بیع مرابحه اشکالی می‌بینی، اگر راست بگویند و دو ششم یا نصف درصد سود تعیین کنند؟ امام علیه السلام فرمود اشکال ندارد! در این روایت مرابحه با سود درصدی معتبر دانسته شده است.

۲- قرارداد مرابحه در مقررات موضوعه ایران

در این گفتار ابتدا در مبحث اول، قرارداد مرابحه قبل از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا و در مبحث دوم، مرابحه در قانون عملیات بانکی بدون ربا و قانون برنامه پنجم توسعه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۱ قرارداد مرابحه قبل از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا

مرابحه در قوانین ایران مسبوق به سابقه است؛ قبل از تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا و قانون برنامه پنجم توسعه و به تبع این دو قانون، ورود مرابحه به عرصه بانکداری، واژه مرابحه در سه قانون از قوانین ایران به کار رفته است؛ ۱- مرابحه اولین بار در ماده ۳ قانون تشکیل ترتیبات مالیاتی مملکت ایران مصوب ۱۲۹۰/۳/۲۳ بدین شرح به کار رفته است؛ (اداره کل معاملات نقدی که کلیه معاملات دولت با بانک و اعمال راجعه به ضرب سکه و صرافی و استقراض و مرابحه و استهلاك و استحاله و امتیازات و قراردادهای مالیه اعم از اینکه قراردادهای مزبور عایداتی برای دولت تحصیل نموده یا متضمن تعهدات مالیه از طرف دولت باشد با رعایت قوانین مقرر راجع به آن اداره خواهد بود). بنابراین مرابحه جزء معاملات نقدی محسوب شد.

۲- براساس (تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون مالیات بر درآمد)^۳ مصوب ۱۳۳۴/۵/۱۰ نرخ خسارت تأخیر تأدیه معاملات مختلف از جمله مرابحه ۱۲٪ تعیین شده است.

۳- در قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به موافقتنامه شرکت اسلامی توسعه بخش خصوصی وابسته به بانک توسعه اسلامی مصوب ۱۳۷۹/۲/ ۲۵ مجلس شورای اسلامی، مرابحه به عنوان یکی از معاملات مشروع اسلامی معرفی شده است.

بنابراین در مقررات موضوعه ایران مرابحه یکی از انواع معاملات مشروع اسلامی است منتها ورود آن به عرصه بانک داری ایران، مستند به قانون برنامه پنجم توسعه است.

۲-۲ مرابحه در قانون عملیات بانکی بدون ربا و قانون برنامه پنجم توسعه

عقد مرابحه علی رغم مشروعیت عقد بیع، در قانون مدنی و همچنین قانون عملیات بانکی بدون ربا مطرح نشده است؛ در راستای رفع مشکلات اقتصادی در زمینه تخصیص منابع و استفاده حداکثری از ظرفیت عقود اسلامی، لزوم گنجاندن عقود سه گانه استصناع، مرابحه و خرید دین پس از بررسی ابعاد مختلف آن‌ها در شورای فقهی بانک مرکزی به فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا مطرح شد. در واقع پس از طرح موضوع از جانب شورای فقهی و تعریف ماهیت عقود و تشریح کارکردهای آن در نظام بانکی، پیشنهاد اضافه شدن این عقود به قانون برنامه پنجم توسعه توسط بانک مرکزی مطرح گردید و با نظر مثبت مجلس شورای اسلامی، در ماده ۹۸ قانون برنامه پنجم گنجانده شد. سپس هیئت وزیران به استناد ماده ۹۸ در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۵/۲ بخشنامه ۱۶۱۴۱۵ را با موضوع عقود استصناع، مرابحه و خرید دین برای الحاق به آیین نامه فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا تصویب نمود. دستورالعمل اجرایی عقود سه گانه نیز در یکصد و بیست و هشتمین جلسه مورخ ۱۳۹۰/۵/۲۵ شورای محترم پول و اعتبار به تصویب رسید.

از نظر حقوقی در این نوع از تسهیلات دو معامله صورت می‌گیرد:

۱- معامله اول: بانک خریدار است و تولید کننده نقش فروشنده را خواهد داشت.

۲- معامله دوم: بانک نقش فروشنده را به خود می‌گیرد و تسهیلات گیرنده، خریدار خواهد بود.

به بیان دیگر در تسهیلات مرابحه، بانک کالا یا محصول تولیدی مورد نظر متقاضی تسهیلات را از تولید کننده یا فروشنده می‌خرد. که خرید بانک اصالتاً یا با وکالت است، که درحالت دوم بانک به متقاضی تسهیلات وکالت می‌دهد که کالا را برای بانک بخرد. در این حالت، یا کالا در بازار موجود است که معامله می‌شود و یا موجود نیست و به سفارش متقاضی، کالای مورد نظر خریداری می‌شود. سپس تمامی هزینه‌های خرید، اعم از بهای محصول و سایر هزینه‌ها را به همراه سود مورد نظر خود به متقاضی تسهیلات اعلام می‌دارد. در صورت حصول توافق، بانک محصول را به متقاضی تسهیلات به قیمت معین که شامل ثمن خرید به اضافه سایر هزینه‌ها و سود بانک خواهد بود، می‌فروشد و این سود در واقع سود

۳- تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون مالیات بر درآمد: نرخ سود و یا خسارت تأخیر تأدیه در کلیه معاملات با حق استرداد شامل معاملات رهنی و بیع شرطی و استقراضی و امثال آن‌ها و همچنین در معاملات سفته و بروات و هرنوع عمل مرابحه کاری از تاریخ ابلاغ این قانون حداکثر صدی ۱۲ تعیین و دریافت اضافه از این میزان به عنوان اجاره یا اجرت المسمی، اجرت المثل یا وجه التزام به موجب این قانون ممنوع می‌گردد.

تسهیلات مرابحه خواهد بود. در صورت اجرای دقیق و واقعی - و نه صوری- قانون، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با بکارگیری قرارداد مرابحه، نیازهای مختلف خانوارها را مرتفع خواهند ساخت و کمک شایانی به شکوفایی اقتصاد خانواده خواهند کرد.

۳- انواع قرارداد مرابحه

قرارداد مرابحه از جهات و حیثیات مختلف قابل تقسیم است و بر این اساس انواع مختلفی دارد که در چهار مبحث، ابتدا در مبحث اول مرابحه عادی و سفارشی، در مبحث دوم مرابحه نقدی و نسبی، در مبحث سوم مرابحه اصالتی و وکالتی و در مبحث چهارم مرابحه با سود مبلغی و سود درصدی به اختصار بررسی می‌گردد.

۳-۱ مرابحه عادی و سفارشی

مرابحه عادی آن است که تاجر کالایی را برای خود خریداری می‌نماید، به امید اینکه، آن را با کسب سود به شخص دیگری بفروشد. در این حالت فروشنده تمام ریسک ناشی از سرمایه‌گذاری وجوه خود را در کالای خریداری شده، می‌پذیرد، در نهایت، فروشنده هنگام فروش کالای مورد نظر، باید قیمت تمام شده و سود خود را به خریدار اعلام نماید و خریدار دقیقاً بداند که فروشنده چه مقدار پول بابت بهای کالا و یا تصاحب آن پرداخته است، و چه مقدار سود خواهد برد.

مرابحه سفارشی که معمولاً بیش از مرابحه عادی کاربرد دارد به این صورت است که: در این نوع قرارداد، سه طرف شامل: خریدار، فروشنده و بانک به عنوان واسطه، حضور دارند. بر مبنای این قرارداد، بانک به عنوان واسطه، کالای مورد معامله را از فروشنده می‌خرد و به خریدار منتقل می‌کند. به عبارت دیگر، بانک پس از دریافت سفارش یا تقاضای خرید یک کالای مشخص از سوی خریدار، برای انجام سفارش وی، کالای مزبور را از فروشنده خریداری می‌نماید؛ و با دریافت سود مشخص به خریدار می‌فروشد. در این جا، بانک کالا را به شرطی می‌خرد که در سفارش خرید ارائه شده از سوی خریدار، به صورت مشخص به قیمت کالا و ویژگی‌های آن اشاره شده باشد (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۴).

۱-۲ مرابحه نقدی و نسبی

قرارداد مرابحه از جهت چگونگی دریافت ثمن کالا از مشتری به دو نوع مرابحه نقدی و مرابحه نسبی تقسیم می‌شود. در معاملات بانکی بیشتر قرارداد مرابحه نسبی رایج است؛ متقاضی تسهیلات به این دلیل به بانک مراجعه می‌کند و تقاضای این تسهیلات را دارد که منابع پولی کمی در اختیار دارد.

در واقع در مرابحه نقدی، بانک با در نظر گرفتن سود مشخصی کالا را به صورت نقد به مشتری می‌فروشد و قیمت آن را تحویل می‌گیرد ولی در مرابحه نسبی بانک کالا را با در نظر گرفتن سود مشخص به صورت نسبی به متقاضی تسهیلات می‌فروشد.

۳-۳ مرابحه اصالتی و وکالتی

قرارداد مرابحه از جهت شیوه انجام معامله به دو قسم اصالتی و وکالتی تقسیم می‌شود. در مرابحه اصالتی بانک مستقیماً کالای مورد نظر متقاضی تسهیلات را از فروشنده خریداری می‌نماید و با در نظر گرفتن سود مشخصی به خریدار (متقاضی

تسهیلات) می‌فروشد ولی در مرابحه وکالتی، بانک، مشتری (متقاضی تسهیلات) را وکیل در خرید کالا می‌نماید و سپس کالای خریداری شده توسط مشتری را با در نظر گرفتن سود مشخصی به وی می‌فروشد.

۳-۴ مرابحه با سود مبلغی و سود درصدی

قرارداد مرابحه از جهت شیوه محاسبه سود به دو صورت مرابحه با سود مبلغی و مرابحه با سود درصدی تقسیم می‌شود. در قرارداد مرابحه با سود مبلغی بانک کالای خریداری شده را با در نظر گرفتن مبلغ سود مشخصی به مشتری (متقاضی تسهیلات) می‌فروشد ولی در مرابحه با سود درصدی فروشنده، کالای خریداری شده را با در نظر گرفتن درصد سود مشخصی به مشتری می‌فروشد. علی ابن سعید می‌گوید: از امام صادق علیه السلام سؤال شد: شخصی هنگام خرید لباسی، از فروشنده می‌خواهد که به صورت مرابحه با او معامله کند. آیا اگر دو ششم یا نصف ثمن را به عنوان سود تعیین کند؛ در بیع مرابحه اشکالی می‌بینی؟ امام علیه السلام فرمود اشکال ندارد (طباطبائی، ۱۴۲۹ ه.ق، ص ۹۱۳). در معاملات بانکی مرابحه با سود درصدی رایج است.

۴- شرایط اساسی و اختصاصی صحت معاملات در قرارداد مرابحه

عقد مرابحه مانند عقود دیگر در صورتی صحیح است و آثار خود را به بار می‌آورد که دارای شرایط اساسی صحت معامله باشد؛ به موجب ماده ۱۹۰ قانون مدنی برای صحت هر معامله‌ای، وجود شرایط اساسی ذیل لازم است:

۱- قصد طرفین و رضای آنها

۲- اهلیت طرفین

۳- موضوع معین که مورد معامله باشد.

۴- مشروعیت جهت معامله

شرایط اختصاصی قرارداد مرابحه نیز عبارت است از:

۱- وجود کالاها و در دسترس بودن آنها شرط اساسی امضای قرارداد مرابحه است. بنابراین، باید بانک در ابتدا کالای مورد تقاضای مشتری را مطابق با ویژگی‌های خواسته شده، خریداری نماید؛ و پیش از امضای قرارداد مرابحه، کالا را در تملک داشته باشد.

۲- سود قرارداد مرابحه، با توافق طرفین تعیین می‌شود و ممکن است به صورت مقطوع یا درصدی از بهای کالا باشد، اما نمی‌تواند تابعی از زمان باشد، زیرا شبهه (ربا) پیش می‌آید (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۱۰).

۳- مطابق روایات، در قرارداد مرابحه، بایستی کالایی خریداری و سپس به مشتری فروخته شود، یعنی در اقتصاد واقعی باید پدیده‌ای رخ دهد.

۴- مطابق روایات قرارداد مرابحه باید بعد از خرید بایع و تملک او انجام گیرد و قبل از آن، هر نوع تعهدی حتی اگر تعهد برخیرید هم بوده باشد، هنوز بیع مرابحه واقع نشده است (موسویان، ۱۳۹۰، ص ۱۲۲).

۵- فروشنده کالای موضوع قرارداد مرابحه باید کلیه هزینه‌های تملک کالا، از قبیل: هزینه حمل و نقل، حقوق و عوارض گمرکی، و سایر موارد را در محاسبه قیمت تمام شده کالای خود محاسبه نماید؛ اما نمی‌تواند هزینه‌های کسب و کار خود

را به عنوان جزئی از هزینه‌های تملک کالا در نظر بگیرد؛ و از این طریق، هزینه‌های سربار، حقوق و دستمزد پرسنل و... را پوشش دهد.

۶- کالای مورد معامله در قرارداد مباحه باید کالای حقیقی باشد، و معامله اسناد اعتباری با روش مباحه مجاز نیست (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۱۱).

۷- قرارداد مباحه تنها هنگامی معتبر است که تمامی هزینه‌های تملک کالا توسط فروشنده، برای خریدار کاملاً مشخص و مستند باشد. بنابراین، اگر محاسبه دقیق ریز هزینه‌های تملک کالا ممکن نیست، نمی‌توان کالای مزبور را با بیع (مباحه) فروخت، و باید از بیع (مساومه) استفاده نمود؛ که در اینجا دیگر بحث هزینه تملک کالا مطرح نیست و تنها توافق طرفین معامله و چانه زنی آن‌ها است که عامل تعیین کننده است.

۸- استفاده از شرایط بیع متقابل در قرارداد مباحه مجاز نیست؛ و به این ترتیب، بانک نمی‌تواند ثمن معامله را در مقابل دریافت کالای دیگری که در قالب قرارداد مباحه مجزایی، بین خریدار (به عنوان فروشنده) و بانک (به عنوان خریدار) بر واگذاری آن توافق شده است، دریافت نماید (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۱۲).

۹- مطابق روایات، بیع مباحه می‌تواند به صورت نقدی و یا به صورت نسبه باشد.

۱۰- مطابق روایات بیع مباحه می‌تواند به صورت مستقیم و اصالتی یا به صورت غیر مستقیم و وکالتی باشد.

۱۱- مطابق روایات سود قرارداد مباحه می‌تواند به صورت مبلغ یا درصد تعیین شود.

۱۲- در بیع مباحه، چنانچه بایع در بیان قیمت خرید یا هزینه‌های مربوطه دروغ بگوید، مشتری اختیار فسخ پیدا می‌کند.

۱۳- متقاضی باید تعهد نماید که به محض اعلام بانک مبنی بر آمادگی جهت انعقاد قرارداد مباحه، پیش دریافت لازم را طبق نظر بانک بابت تأمین قسمتی از بهای اموال مورد معامله، پرداخت نماید (<http://www.izbank.ir/facilities/1197>).

۱۴- فاکتور صادره از سوی فروشنده کالا، باید به عنوان بانک صادر شود؛ و حتی اگر نماینده‌ای از سوی بانک برای دریافت فاکتور و یا کالای مورد نظر معرفی شود، باز هم باید فاکتور به نام بانک صادر گردد؛ تا مالکیت بانک بر اموال موضوع قرارداد مباحه محرز شود. بهتر است که بهای کالا نیز مستقیماً توسط بانک به عرضه‌کننده پرداخت گردد؛ و واسطه‌ای برای انتقال پول در میان نباشد (همان).

۱۵- بانک می‌تواند در قرارداد مباحه، در صورتی که خریدار از پرداخت بهای کالا در مدت مورد توافق، قصور ورزد، جریمه‌ای در نظر بگیرد، اما استفاده از جریمه به عنوان منابع درآمدی بانک اسلامی مجاز نیست و باید صرف مصارف خیریه شود. با وجود این، به فتوای برخی از فقهای شیعه و بنا به تأیید شورای نگهبان، بانک می‌تواند با گنجاندن مبلغی به عنوان وجه التزام به صورت شرط ضمن عقد، از مشتری متخلف جریمه تأخیر تأدیه بگیرد و الزامی به صرف آن در امور خیریه نیست (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۱۳).

۵- لازم بودن عقد مرابحه

در قرارداد مرابحه دو معامله صورت می‌گیرد در معامله اول بانک کالایی را از فروشنده خریداری می‌نماید و در معامله دوم بانک کالا را به قیمت تمام شده به اضافه سود به خریدار (متقاضی تسهیلات) می‌فروشد. اما در معامله اول، کالاهای با ارزش زیاد را بانک مستقیماً خریداری می‌نماید ولی در کالاهای خرد، بانک مشتری را وکیل در خرید کالا برای بانک می‌نماید در واقع در هر صورت ابتدا بانک مالک کالا می‌شود و فاکتور به نام بانک صادر می‌گردد. در واقع قرارداد مرابحه در صورتی که بانک کالا را خریداری نماید، به عقد بیع و در صورتی که مشتری به وکالت از بانک کالا را خریداری نماید، به عقد وکالت از جانب موکل یعنی بانک است. در لازم بودن عقد بیع تردیدی نیست. در عقد بیع خریدار و فروشنده باید بر سر پیمان خود باشند و نمی‌توانند، هرگاه بخواهند، بدون رضای طرف دیگر آن را برهم زنند (کاتوزیان، ۱۳۸۸، ص ۱۴).

عقد مرابحه در خرید اولیه و در فروش آن به خریدار ثانوی از انواع عقد بیع است و در هر حال اگر قرارداد خرید اولیه توسط بانک یا به وکالت از بانک منعقد شود، عقدی لازم است.

۵-۱ از جهت معین و نامعین بودن

نظر به تعریف عقد معین، قرارداد مرابحه جزء عقود معین است؛ و در قانون برنامه پنجم توسعه به عنوان یکی از عقود مشروع اسلامی معرفی شده است و بعد از آن، شرایط این قرارداد در فصل سوم آیین نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا مطرح شده است. بدیهی است که آزادی اراده مختص عقود نامعین نیست و در مقررات تکمیلی عقود معین نیز وجود دارد اما نباید قواعد امری این عقود نادیده گرفته شود. از این رو، به عنوان مثال بانک و خریدار (متقاضی تسهیلات) می‌توانند در نحوه پرداخت اقساط توسط خریدار به صورت دفعی یا اقساطی توافق نمایند؛ اما بانک نمی‌تواند با فروشنده کالا توافق کند که خریدار از قیمت تمام شده برای بانک اطلاع پیدا نکند چون این شرط در قرارداد مرابحه جزء قواعد آمره است که خریدار باید از مقدار قیمت تمام شده کالا، به اضافه سود منظور برای بانک، مطلع باشد.

۶. آثار قرارداد مرابحه در نظام بانکی و نحوه اجرای آن

در این گفتار، در دو مبحث، ابتدا آثار قرارداد مرابحه در نظام بانکی، و در مبحث دوم نحوه اجرای قرارداد مرابحه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

قرارداد مرابحه از لحاظ دامنه کاربرد، همه فعالیت‌های اقتصادی را در بر می‌گیرد و همه نیازهای خانوارها و صنایع و... را پوشش می‌دهد.

امکان استفاده از کارت‌ها و ابزارهای الکترونیکی در این قرارداد باعث گسترش هرچه بیشتر این قرارداد می‌شود. استفاده از کارت‌های اعتباری مرابحه باعث صرفه جویی در هزینه چاپ اسکناس، حذف عملیات اضافی، حفظ امنیت جانی و مالی افراد و افزایش تولید، اشتغال و توزیع مناسب‌تر درآمد می‌گردد. همچنین مالکیت بانک بر اموال موضوع قرارداد، باعث حذف فاکتورهای صورتی می‌شود.

در قرارداد مرابحه بانک کالای مورد نیاز مشتری (متقاضی تسهیلات) را خریداری می‌نماید و سپس آن را با اضافه نمودن سود به خریدار می‌فروشد. اگر چه با لحاظ قرارداد اولیه خرید کالا از سوی بانک در این قرارداد سه شخص: فروشنده، بانک، خریدار نقش دارند اما خود قرارداد مرابحه بین بانک و خریدار منعقد می‌گردد. از این رو، در این مبحث، آثار قرارداد مرابحه نسبت به بانک و خریدار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۶-۱ آثار قرارداد مرابحه در نظام بانکی نسبت به بانک

قرارداد مرابحه نسبت به بانک آثاری دارد که شامل چهار مورد الف- جلوگیری از صوری شدن عقود، ب- پذیرش ریسک، پ- تأمین ابزارها و کارت‌های الکترونیکی در قالب قرارداد مرابحه و ت- اخذ وثیقه جهت پرداخت به موقع بهای قرارداد مرابحه است که ذیلاً بررسی خواهد شد.

۶-۱-۱ جلوگیری از صوری شدن عقود

در قرارداد مرابحه بانک باید مالک کالای مورد تقاضای خریدار شود و این موجب کاهش صوری‌سازی عقود و حذف فاکتورهای صوری خواهد شد. بانک‌ها برای پرداخت تسهیلاتی از جمله خرید خودرو و کالا در بسیاری موارد با فاکتورهای ساختگی مواجه می‌شوند. بانک به عنوان تأمین کننده مالی عقد مرابحه، باید پیش از فروش کالا به مشتری، مالک آن باشد؛ از این رو لازم است که بانک (تأمین کننده مالی) خودش کالا را از فروشنده خریداری نماید و تحویل بگیرد و سپس به مشتری واگذار کند.

این ضابطه بر اساس جلوگیری از صوری شدن معامله مطرح شده است با وجود این، از نظر فقها همانگونه که بانک خود به عنوان خریدار می‌تواند اقدام به تحویل گرفتن کالا نماید، در عین حال می‌تواند فرد ثالثی را نماینده خود در تحویل گرفتن کالا نماید. علی‌ایحال، در تأسیس این عقد، مهم این است که واقعاً کالایی خریداری و به مشتری فروخته شود (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۱۹).

۶-۱-۲ ایجاد ضمان معاوضی و سایر مخاطرات برای بانک و طرق کاهش آن

در واقع در قرارداد مرابحه بانک ابتدا باید مالک کالا شود و سپس آن را به مشتری منتقل نماید. وقتی بانک مالک کالا می‌شود تا زمان تسلیم انتقال به مشتری، ضمان معاوضی ناشی از نقص یا تلف مال متوجه بانک است. علاوه بر این، مخاطرات دیگری نیز برای بانک ایجاد می‌گردد؛ ممکن است مشتری از خرید کالا منصرف شود و یا قیمت کالا کاهش یابد و مشتری حاضر به انعقاد قرارداد مرابحه با بانک نشود.

اما راه‌هایی برای مواجهه نشدن بانک با ریسک وجود دارد؛ در مواردی که موضوع قرارداد مرابحه کالای با قیمت زیاد است مثل خرید و فروش زمین، ساختمان، تأسیسات، خط تولید، کشتی، هواپیما و، دو معامله خرید کالا توسط بانک و فروش آن به مشتری با قرارداد مرابحه، در یک مجلس و بدون فاصله منعقد می‌شود و در مواردی که موضوع قرارداد مرابحه کالای با قیمت کم باشد، مانند لوازم خانگی، مصالح ساختمانی یا خدمات مصرفی، پس از تعیین کالا و فروشنده اصلی و توافق روی قیمت و سود آن، بانک به مشتری وکالت می‌دهد تا کالا را برای بانک خریداری کند و در ضمن

قرارداد حق فسخ برای بانک قرار دهد و سپس مشتری متعهد می‌گردد که کالا را از بانک اکتیو و ثمن جدید را به نقد یا اقساط به بانک پرداخت نماید.

۳-۱-۶ تأمین ابزارها و کارت‌های الکترونیکی در قالب قرارداد مرابحه

ماده ۱۷ دستورالعمل اجرایی قرارداد مرابحه مقرر می‌نماید: (بانک‌ها مکلف‌اند تمهیدات لازم را برای استفاده از ابزارها و کارت‌های الکترونیکی در قالب عقد مرابحه فراهم نمایند).

از این رو، در جهت اجرایی نمودن عقد مرابحه، متناسب با نیازهای جامعه و همگام با توسعه فناوری‌های نوین بانکداری الکترونیک، دستورالعمل اجرایی کارت اعتباری بر پایه عقد مرابحه به تصویب کمیسیون اعتباری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران رسیده است (www.cbi.ir).

۴-۱-۶ اخذ وثیقه جهت پرداخت به موقع ثمن قرارداد مرابحه

ثمن موضوع قرارداد مرابحه معمولاً به صورت نقد پرداخت نمی‌شود، بنابراین طبیعی است که فروشنده (بانک) از خریدار بخواهد که وثیقه‌ای جهت پرداخت به موقع تعهداتش نزد او به امانت گذارد. البته این وثیقه ممکن است به صورت تهرین اموال یا گشایش حساب امانی باشد؛ ولی در هر حال باید دو نکته را در نظر داشت:

اول آنکه اخذ وثیقه از سوی فروشنده (بانک) در صورتی قانونی است که معامله‌ای انجام شده و تعهد یا دینی به عهده خریدار باشد، بنابراین اخذ وثیقه از فردی که دین یا بدهی ندارد، غیر قانونی است (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۲۹). در واقع باید دین یا نظر به ملاک ماده ۶۹۱ ق.م. سبب دین پیش از رهن وجود داشته باشد و نمی‌توان مالی را برای دین آینده به رهن گذاشت.

دوم آن که کالای موضوع قرارداد مرابحه نیز می‌تواند به عنوان وثیقه در رهن فروشنده قرار گیرد.

۲-۶ آثار قرارداد مرابحه در نظام بانکی نسبت به مشتری (متقاضی تسهیلات)

آثار قرارداد مرابحه نسبت به مشتری (متقاضی تسهیلات) شامل الف- عدم امکان تمدید زمان قرارداد مرابحه، ب- تخفیف در بدهی برای پرداخت زودتر از موعد، ج- توثیق جهت پرداخت به موقع ثمن قرارداد مرابحه و د- پرداخت جریمه دیرکرد است که به اختصار بررسی می‌گردد.

۱-۲-۶ عدم امکان تمدید زمان قرارداد مرابحه

لازم به ذکر است که در قراردادهای مرابحه نمی‌توان مدت قرارداد را تمدید کرد. در تأمین مالی ربوی اگر مشتری نتواند وام خود را در سررسید به هر دلیلی بازپرداخت نماید می‌تواند با مراجعه به بانک، تقاضای تمدید مهلت وام را با شرایط جدید بنماید. بانک نیز می‌تواند با پذیرش درخواست وی، مهلت بازپرداخت وام را طبق شرایط جدید -که معمولاً سخت‌گیرانه‌تر از شرایط وام قبلی و پرهزینه‌تر است- تمدید نماید (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۳۲) و این امر معمولاً به معنای اعطای وام دیگری با مبلغ وام اولیه به علاوه سود متعلقه تا زمان شروع تمدید است. اما انجام چنین کاری در مورد قرارداد مرابحه مجاز نیست، و بانک نمی‌تواند با اخذ مبلغ دیگری از مشتری، قرارداد مرابحه را تمدید نماید و یا به اصطلاح قرارداد مرابحه دیگری را در مورد همان کالای قبلی منعقد کند. در واقع قرارداد مرابحه اعطای وام نیست بلکه

فروش کالا به بهایی است که در آینده پرداخت می‌شود. واضح است، هنگامی که یک کالا فروخته شد، مالکیت آن نیز به مشتری منتقل می‌شود و ملک بانک نیست، تا بتواند در ارتباط با آن، قرارداد مرابحه دیگری را منعقد نماید. صاحب نظران برآنند که تمدید قرارداد مرابحه و اخذ هزینه یا کارمزدی در قبال آن، چیزی جز ربا نیست. چون که در اینجا مبلغ اضافی در قبال تأخیر در پرداخت بدهی ناشی از قرارداد مرابحه اخذ می‌شود که از نظر اسلام حرام است (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۳۲).

۶-۲-۲ تخفیف در بدهی برای پرداخت زودتر از موعد

گاهی مشتری در قرارداد مرابحه تمایل دارد تا بهای قرارداد را زودتر از سررسید پرداخت نماید. حال سؤال این است که: آیا در این موارد، ارائه تخفیف در بهای قرارداد جایز است؟ برخی معتقد هستند که اگر تسریع در تسویه و پرداخت بهای قرارداد و ارائه تخفیف از سوی فروشنده شرط شده باشد، این عمل جایز نیست، اما اگر فروشنده (بانک) تخفیف مذکور را به میل خود ارائه نماید، این امر اشکالی ندارد. چون اصل قرارداد مرابحه مبتنی بر فروش کالا است و موضوع اعطای وام نیست که بانک اسلامی بر اساس آن بتواند در صورت تسویه زود هنگام، مقداری از سود وام را ببخشد. از این رو بر آن‌اند که: قیمت در قرارداد مرابحه ثابت است و با افزایش و کاهش زمان پرداخت، افزایش یا کاهش نمی‌یابد. به این ترتیب، ذکر تخفیف مذکور در قرارداد مرابحه نیز مجاز نیست، و تسویه زود هنگام نیز حقی برای مشتری ایجاد نمی‌کند، مگر آنکه بانک اسلامی به اختیار خود چنین تخفیفی را ارائه نماید (همان). با وجود این، باید افزود که پاسخ به این سؤال منوط به پاسخ به سؤال کلی‌تری است که آیا پس از انعقاد عقود معوض، امکان کاستن یا افزودن به میزان عوضین وجود دارد؟ و اگر در ضمن عقود معوض شرط گردد که در اجرای قرارداد با انجام عملی از سوی یکی از طرفین میزان عوضین تعدیل گردد آیا چنین شرطی معتبر است؟ به نظر می‌رسد این توافقات مشمول عمومات عدله است و اصل حاکمیت اراده در قراردادها در این موارد جاری است و امروزه توافق در حین قرارداد به تعدیل آن امری رایج است. بنا بر این می‌توان گفت که توافق به کاهش و تعدیل ثمن که بخشی از آن بر مبنای مدت قرارداد و نسیئه بودن آن در نظر گرفته شده است با پرداخت زود هنگام معتبر است.

۶-۲-۳ توثیق جهت پرداخت به موقع ثمن قرارداد مرابحه

ثمن در قرارداد مرابحه معمولاً به صورت نقد پرداخت نمی‌شود. بنابراین طبیعی است که مشتری (متقاضی تسهیلات)، طبق تقاضای فروشنده (بانک) وثیقه‌ای جهت پرداخت به موقع تعهداتش نزد او به رهن گذارد. این وثیقه معمولاً به صورت ترهین اموال یا گشایش حساب امانی است.

۶-۲-۴ عدم تعلق جریمه دیرکرد در قرارداد مرابحه

اخذ جریمه دیرکرد در قرارداد مرابحه در صورت عدم پرداخت بهای کالا توسط مشتری در سررسید ربا است. از منظر فقه اسلامی شکی نیست هر نوع افزایش مبلغ بدهی در برابر تمدید مدت، ربا و حرام است (موسویان، ۱۳۹۰، ص ۱۳۳).

از آنجا که در قرارداد مباحه قیمت ثابت است، عدم پرداخت بهای کالا توسط مشتری در سررسید، نمی‌تواند منجر به افزایش قیمت و یا اصطلاحاً اخذ جریمه دیرکرد شود؛ درحالی که، در وام‌های ربوی، مقدار بازپرداخت در صورت قصور مشتری افزایش می‌یابد (پژوهشکده پولی و بانکی، ۱۳۸۴، ص ۲۹).

از فقهای امامیه، در خصوص حکم خسارت دیرکرد اقساط وام بانکی بر آن‌اند که: گرفتن خسارت دیرکرد (در پرداخت مبلغ به) اقساط جایز نیست مگر اینکه در ضمن عقد شرط شده باشد و برای مهلت و تأخیر در مطالبه نباشد (صافی گلپایگانی، ۱۴۱۷ ه.ق، ۳۰۵). و مساله جریمه دیرکرد قابل توجیه نیست و یکی از مصداق‌های بارز رباخواری است، البته برای جلوگیری از دیرکرد و بدهی‌ها باید طرقتی اندیشیده شود ولی طرقتی که با فقه اسلام سازگار باشد (مکارم، بی تا، ص ۱۳۸). بنابر نظرات مذکور اخذ جریمه دیرکرد در قرارداد مباحه نیز ربا است و به همین دلیل برای اینکه مشتری مکلف به پرداخت تسهیلات در زمان مورد توافق بشود راهکاری پیشنهاد شده است:

از جمله این که در هنگام انعقاد قرارداد مباحه، مشتری متعهد گردد که در صورت قصور در بازپرداخت بهای قرارداد باید مبلغ مشخصی را به مؤسسه یا صندوق خیریه تحت پوشش بانک بپردازد. این صندوق می‌تواند موارد استفاده متعددی داشته باشد؛ از جمله اینکه، به افراد نیازمند وام بدون بهره اعطا نماید (همان).

برای اجرای پیشنهاد فوق باید مراحل زیر را در نظر داشت:

الف) این روش صرفاً به منظور تحت فشار قراردادن بدهکار جهت پرداخت به موقع دیون است و هدف آن، کسب درآمد برای بانک اسلامی نیست.

ب) از آنجا که هدف این روش جلوگیری از قصور عمدی مشتری است؛ باید مبلغ وجوه اختصاص یافته به صندوق خیریه بانک، تابعی از زمان باشد؛ و با افزایش زمان قصور، افزایش یابد.

پ) از آنجا که این جریمه ماهیتاً جزء تعهدات شخص مشتری است، و توسط بانک اسلامی به او تحمیل نشده است این موضوع باید در قرارداد مباحه منعکس گردد.

۶-۲ نحوه اجرای قرارداد مباحه:

نحوه اجرای قرارداد مباحه در تهیه کالا: نحوه اجرای قرارداد مباحه در بانک به این صورت است که بانک پس از درخواست متقاضی برای تسهیلات مباحه و بررسی شرایط وی (۱- نداشتن چک برگشتی ۲- تسویه بدهی قبلی در صورت وجود ۳- میزان گردش مالی وی ۴- احتیاج وی به کالا و میزان آن ۵- ایرانی الاصل بودن ۶- معتقد به دین اسلام یا ادیان شناخته شده در قانون اساسی و...) متناسب با نیاز وی با او قرارداد مباحه منعقد می‌نماید. قرارداد مباحه یا به صورت کارت مباحه و یا بدون کارت اجرا می‌شود.

در صورتی که اجرای قرارداد به وسیله کارت مباحه انجام شود در واقع مشتری به وکالت از بانک کالای مورد نیاز خود را می‌خرد (فاکتور به نام بانک صادر می‌شود و هزینه را بانک می‌پردازد.) و سپس مشتری به صورت نقد یا اقساط دفعی یا اقساط تدریجی، هزینه کالا به اضافه سود را طبق توافق به بانک پرداخت می‌نماید. وکالت نسبت به کالا یا طرف معامله

مقید نیست و اختیار وکیل عام است و مشتری با توجه به توافق می‌تواند با کارت خود جنس دلخواه را از فروشگاه دلخواه بخرد و این امر باعث حذف فاکتورهای صوری و در واقع شرعی شدن این قرارداد می‌شود. نحوه اجرای قرارداد مرابحه در بازپرداخت تسهیلات: بازپرداخت تسهیلات مرابحه به صورت نقدی، نسیه یک نوبتی یا اقساطی، به اقساط مساوی و یا غیرمساوی در سررسیدهای معین میسر است.

۷- جمع بندی و نتیجه گیری

در منابع فقهی مقصود از قرارداد مرابحه بیعی است که فروشنده بهای تمام شده کالا، اعم از قیمت خرید، هزینه‌های حمل و نقل و... را به اطلاع مشتری می‌رساند. سپس تقاضای مبلغ یا درصد اضافی به عنوان سود می‌کند. قرارداد مرابحه در مقررات موضوعه و رویه بانک‌ها مبتنی بر مبانی فقهی و تأسیس خاص بانکداری است. در قرارداد مرابحه علاوه بر شرایط اساسی صحت معاملات، رعایت شرایط اختصاصی با لحاظ مقررات موضوعه و اهداف عملیات بانکی لازم است. قرارداد مرابحه از مصادیق عقد بیع و در نتیجه عقدی لازم و معین است. و در قانون برنامه پنجم توسعه به عنوان یکی از عقود مشروع اسلامی معرفی و شرایط این قرارداد در فصل سوم آیین‌نامه قانون عملیات بانکی بدون ربا مطرح شده است. علت ایجاد قرارداد مرابحه در نظام بانکی؛ محدودیت سایر تسهیلات در نظام بانکی، دامنه کاربرد قرارداد مرابحه، امکان بهره‌گیری از ابزارها و کارت‌های الکترونیکی و حذف فاکتورهای صوری بوده است. از آثار این قرارداد، جلوگیری از صوری شدن عقود بانکی است. در قرارداد مرابحه بانک باید مالک کالای مورد تقاضای خریدار شود و این موجب حذف فاکتورهای ساختگی و کاهش صوری سازی عقود در نظام بانکی می‌شود. در عین حال بانک می‌تواند از مشتری وثیقه اخذ کند. گستردگی قلمرو قرارداد مرابحه موجب پاسخ به تمام نیازهای مشتری (مقراضی تسهیلات) خواهد شد. در قرارداد مرابحه مشتری نمی‌تواند با مراجعه به بانک تقاضای تمدید مهلت وام را بنماید و تمدید مهلت و اخذ هزینه یا کارمزدی در قبال آن ربا محسوب شده است. در واقع مرابحه وام نیست، بلکه فروش کالا به ثمنی است که در آینده پرداخت می‌شود و بعد از فروش کالا به مشتری دیگر بانک مالک نیست تا بتواند مبلغی بر ثمن اضافه کند. از آنجا که در قرارداد مرابحه ثمن ثابت است، عدم پرداخت آن توسط مشتری در سررسید، نمی‌تواند منجر به افزایش قیمت و یا اصطلاحاً اخذ جریمه دیرکرد شود، زیرا موضوع مرابحه وام نیست که در این حالت باعث اخذ جریمه دیرکرد شود. به این منظور پیشنهاد شده است که در هنگام انعقاد قرارداد مرابحه مشتری متعهد گردد که در صورت قصور در بازپرداخت بهای قرارداد، مبلغ مشخصی را به موسسه یا صندوق خیریه تحت پوشش بانک بپردازد. تسویه زود هنگام حقی برای مشتری از لحاظ تخفیف در بدهی ایجاد نمی‌کند. مگر توافقی در این خصوص در ضمن عقد یا در زمان بازپرداخت تسهیلات صورت گیرد. در مقررات نظام بانکی راه حل‌هایی برای بازپرداخت به موقع ثمن قرارداد پیش بینی شده است که به نفع اقشار متمکن است. از جمله دادن وثیقه، تخفیف در بدهی در صورت پرداخت به موقع ثمن قرارداد و پرداخت مبلغ مشخص به موسسه یا صندوق خیریه تحت پوشش بانک به جهت قصور در بازپرداخت به موقع ثمن قرارداد. این راه حل‌ها برای بازپرداخت به موقع ثمن قرارداد به نفع اشخاص با درآمد پایین نیست زیرا نه تنها غالباً توان توثیق ندارند و با کوچک‌ترین تخلف در بازپرداخت، مشمول تخفیف نمی‌شوند، بلکه ملزم به پرداخت وجه التزام نیز خواهند شد. در واقع بانک در موقع اعطای

تسهیلات به مشتری، با بررسی شرایط وی از جمله با توجه به گردش مالی شخص و توانایی وی در باز پرداخت و... به مشتری تسهیلات اعطا می‌نماید که این نیز مانع برخورداری اشخاص ضعیف از این قرارداد شرعی است. و تداوم این شرایط اختصاصی موجب تداوم فاصله طبقاتی و... خواهد شد.

فهرست منابع

الف- منابع فارسی:

۱. قرآن کریم
۲. اصفهانی مجلسی، محمد تقی (۱۴۰۰ ه ق) یک دوره فقه کامل فارسی، تهران: فراهانی، چاپ اول.
۳. انصاری، شیخ مرتضی بن محمد امین (۱۴۲۱ ه ق) صیغ العقود و الایقات، قم: مجمع اندیشه اسلامی، چاپ اول.
۴. بروجردی، حسین طباطبایی (۱۴۲۹ ه ق) منابع فقه شیعه، ترجمه: مهدی حسینیان قمی و صبوری. تهران: فرهنگ سبز، چاپ اول.
۵. بهبهانی، محمد باقر بن محمد اکمل (۱۳۱۰ ه ق) رساله عملیه متاخر وحید بهبهانی (با تعلیقات میرزای شیرازی)، تهران: حاج شیخ رضا تاجر تهرانی. چاپ اول.
۶. پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۳) عقد مرابحه، چاپ اول.
۷. جمعی از مؤلفان، (بی تا) مجله فقه اهل بیت علیهم السلام (فارسی)، قم: مؤسسه دایره المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیه السلام، چاپ اول.
۸. زین الدین بن علی عاملی، شهید ثانی (۱۳۸۹) مباحث حقوقی شرح لمعه، ترجمه: اسدالله لطفی، تهران: مجد. چاپ هشتم.
۹. شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه قمی (۱۴۰۹ ه ق) من لا یحضره الفقیه. ترجمه: علی اکبر غفاری، تهران: صدوق، چاپ اول.
۱۰. صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۴۱۷ ه ق) جامع الأحکام، قم: انتشارات حضرت معصومه سلام الله علیها، چاپ چهارم.
۱۱. طاهری، حبیب الله (۱۴۱۸ ه ق) حقوق مدنی، قم: انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ دوم.
۱۲. فیاض، محمد اسحاق کابلی (۱۴۲۶ ه ق) رساله توضیح المسائل، قم: مجلسی، چاپ اول.
۱۳. کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۸) دوره مقدماتی حقوق مدنی (درس‌هایی از عقود معین)، جلد اول، تهران: کتابخانه گنج دانش، چاپ سیزدهم.
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر (بی تا) ربا و بانکداری اسلامی، قم، چاپ اول.
۱۵. موسویان، عباس (۱۳۹۰) طرح تحول نظام بانکی (اصل قانون و الگوی عملیاتی بانکداری بدون ربا)، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.
۱۶. موسویان، عباس (۱۳۹۰) کاربرد مرابحه در بانکداری بدون ربا و طراحی کارت اعتباری براساس قرارداد مرابحه، فصلنامه روند پژوهش‌های اقتصادی، سال نوزدهم، شماره ۵۹، پاییز ۳۳-۵۷.
۱۷. موسوی الخمینی، سید روح الله (۱۴۲۲ ه ق) استفتاءات، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم.
۱۸. موسوی الخمینی، سید روح الله (۱۴۲۵ ه ق) تحریر الوسیله، ترجمه: علی اسلامی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ ۲۱.

۱۹. نراقی، مولی محمد مهدی بن ابی ذر (۱۴۲۵ ه.ق) *أنیس التجار (محشی)*، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول.
۲۰. هاشمی، محمود، و دیگران (۱۴۲۶ ه.ق) *فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام*، جلد دوم، قم: مؤسسه دایرالمعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام، چاپ اول.

ب- منابع عربی:

۲۱. ابن ادريس، محمد بن منصور بن احمد و حلی، ابن ادريس (۱۴۱۰ ه.ق) *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ دوم.
۲۲. انصاری، شیخ مرتضی بن محمد امین (۱۴۱۵ ه.ق) *المکاسب*، قم: کنگره جهانی بزرگداشت شیخ اعظم انصاری، چاپ اول.
۲۳. سیستانی، علی حسینی (۱۴۱۷ ه.ق) *منهاج الصالحین*، قم: دفتر حضرت آیة الله سیستانی، چاپ پنجم.
۲۴. شیخ طوسی، محمد بن حسن (۱۳۸۷) *المبسوط فی فقه الإمامیه*، ترجمه: دانشکده الهیات و معارف دانشگاه تهران. تهران: المکتبه المرتضویة لإحياء الآثار الجعفریة، چاپ سوم.
۲۵. شیخ طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۴۰۷ ه.ق) *الخلاف*، ترجمه: علی اکبر نایبی. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول.
۲۶. شیخ مفید، محمد بن محمد بن نعمان عکبری (۱۴۱۳ ه.ق) *المقنعة*، ترجمه: علی اکبر نایبی. قم: انتشارات کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، چاپ اول.
۲۷. عاملی، جواد بن محمد حسینی (۱۴۱۹ ه.ق) *مفتاح الکرامه فی شرح قواعد العلامه*، ترجمه: سید جواد عاملی. قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول.
۲۸. علامه حلی، حسن بن یوسف بن مطهر اسدی (۱۴۱۴ ه.ق) *تذکره الفقهاء*، ترجمه: علامه حلی. قم: انتشارات مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول.
۲۹. محقق حلی، جعفر بن حسن، (۱۴۰۸ ه.ق) *شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام*، ترجمه: حسینی شیرازی. قم: انتشارات مؤسسه اسماعیلیان، چاپ دوم.
۳۰. نجفی، محمد حسن (۱۴۰۴ ه.ق) *جواهر الکلام فی شرح شرائع الإسلام*، ترجمه: محمد حسن نجفی. بیروت: دار إحياء التراث العربی، لبنان، چاپ هفتم.

۳۱. <http://www.samen.ir/page/۲۴۵>

۳۲. <http://www.izbank.ir/facilities/۱۱۹۷>

۳۳. www.cbi.ir